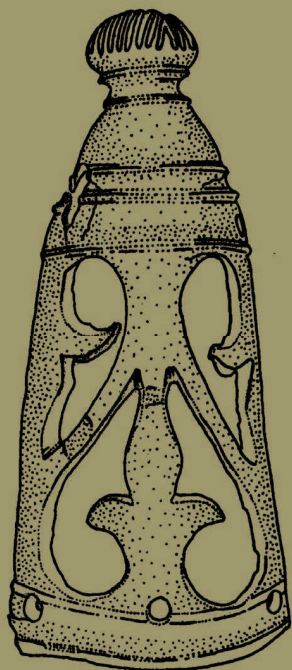

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 26
ROČNÍK CX – 2016

ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKEHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA

ARCHEOLÓGIA 26
ROČNÍK CX – 2016

Bratislava 2016

ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI
ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA

CX – 2016
ARCHEOLÓGIA
26

Redakčná rada/Editorial Board

PhDr. Juraj Bartík, PhD. (predseda), doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Mgr. Radoslav Čambal,
PhDr. Beata Egyházy-Jurovská, PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc.,
Prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., PhDr. Vladimír Turčan

Zostavovateľ/Edited by
PhDr. Vladimír Turčan

Preklad do nemeckého a anglického jazyka/translation into English and German languages: REELS, s. r. o., Stephanie
Staffen a autori

Publikácia je recenzovaná/publication is reviewed

Grafická úprava/Graphic design
Matúš lányi

Tlač/Print:

Vydalo/Published by: Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum, Bratislava 2016

Náklad/Numbers of the copies: 350 kusov

© Slovenské národné múzeum-Archeologické múzeum/Slovak National Museum-Archaeological Museum 2016

ISBN 978-80-8060-390-8
ISSN 1336-6637

ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA CX– 2016 ARCHEOLÓGIA 26

PhDr. Etela Studeníková, CSc., dlhoročná vedecká pracovníčka
SNM-Archeologického múzea a vysokoškolská pedagogička, zakladateľka ročenky Archeológia, sa v tomto roku dožíva okrúhleho životného jubilea. Kolegovia a priatelia želajú jubilantke do ďalších rokov veľa zdravia, spokojnosti a úspechov.

PhDr. Etela Studeníková, CSc., langjährige wissenschaftliche Mitarbeiterin
des SNM-Archäologischen Museums und Hochschulpädagogin, die Gründerin des Jahrbuchs Archeológia, erreicht in diesem Jahr ein rundes Lebensjubiläum. Kollegen und Freunde wünschen der Jubilarin für die nächsten Jahre viel Gesundheit, Zufriedenheit und Erfolg.

OBSAH – CONTENTS – INHALT

- 7 KATARÍNA GAJARSKÁ: Neolitický dom na sídlisku kultúry s lineárnou keramikou v Blatnom
17 The Neolithic house on settlement of the Linear Pottery Culture in Blatné
- 19 ZOJA BENKOVSKY-PIVOVAROVÁ: K terminológii počiatku strednej doby bronzovej na južnom Slovensku vo svetle nálezov z hrobu 3/62 maďarovskej kultúry z Nových Zámok
25 Zur Terminologie der beginnenden mittleren Bronzezeit in der Südslowakei im Lichte der Funde aus dem Grab 3/62 von Nové Zámky
- 27 PAVOL JELÍNEK: Objekty s dvojicami ľudských skeletov na sídliskách staršej a strednej doby bronzovej na Slovensku
35 Objekte mit menschlichen Skelettpaaren in Siedlungen der älteren und mittleren Bronzezeit in der Slowakei
- 37 GABRIEL NEVIZÁNSKY – PÉTER PROHÁSZKA: Bronzový depot zo Šarišských Lužianok z roku 1876
46 Der Bronzehort aus Šarišské Lužianky aus Jahr 1876
- 49 MILAN HORŇÁK: Sídliskový areál lužickej kultúry a zo stredoveku v Púchove-Horných Kočkovciach
57 Settlement site of Lusatian Culture and from the Middle Ages in Púchov-Horné Kočkovce
- 59 LUCIA BENEDIKOVÁ: Nálezy z Vršatského Podhradia v kontexte osídlenia stredného Považia v neskorkej dobe bronzovej a v dobe halštatskej
70 Die Funde aus Vršatské Podhradie im Kontext der Besiedlung des mittleren Waagtals in der Spätbronze- und Hallstattzeit
- 73 PETR KOS: Pohřebiště ze Slavkova a jeho přínos k poznání vývoje halštatské kultury ve středním Politaví (K možnosti zpřesnění datace hrobů ždanické skupiny horákovské kultury)
101 Das Gräberfeld aus Slavkov und sein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Hallstatt-kultur im mittleren Flussgebiet von Litava (zur Möglichkeit der Präzisierung der Datierung von Gräbern der Ždanice-Gruppe der Horákov-Kultur)
- 103 KATARÍNA HARMADYOVÁ: Dvojslučková oblúkovitá spona z Bratislavy-Devína
107 Bogenförmige Zweischleifenfibel aus Bratislava-Devín
- 109 RADOSLAV ČAMBAL: Včasnotaténske spony z Horných Orešian – Slepého vrchu v zbierkach SNM-Archeologického múzea v Bratislave
116 Frühlatènezeitliche Fibeln aus Horné Orešany – Slepý vrch in den Sammlungen des SNM-Archäologischen Museums in Bratislava
- 119 IGOR BAZOVSKÝ: Súčasti astragálových opaskov z juhozápadného Slovenska
123 Bestandteile der Astragalgürtel aus der Südwestslowakei
- 125 RADOSLAV ČAMBAL: Spätlatènezeitliche Jochendbeschläge aus dem Gebiet von Bratislava
131 Neskorolaténske nákončia jariem konského záprahu z priestoru Bratislavy
- 133 VLADIMÍR KRUPA – MIROSLAVA DAŇOVÁ – JÁN ŠTUBŇA – EUDMILA ILLÁŠOVÁ – JÁN TIRPÁK: Prsteň z bohatého hrobu I z Krakovian-Stráží (štyľová a gemologická analýza)
140 Ring from the abundant grave I in Krakovany-Stráže
- 143 DARINA BIALEKOVÁ: Predmety a polovýrobky z kosti a parohu z pobedimského hradiska
150 Gegenstände und Halbfabrikate aus Bein und Geweih vom Burgwall Pobedim

- 151 SAMUEL ŠPANIHEL: Nálezy keramiky z pevnosti v Čiernom – Valoch
 161 Keramikfunde aus der Festung in Čierne – Valy
- 163 MÁRIO BIELICH: Stredoveké osídlenie v Rumanovej
 171 Mittelalterliche Besiedlung in Rumanová
- 173 LUCIA PILKOVÁ – PETRA ŠIMONČIČOVÁ KOÓŠOVÁ: Militária, ostrohy a konský postroj
 z Čeboviec – Zeleného hradu (okr. Veľký Krtíš)
 181 Militaria, Sporen und Pferdegeschirr vom Čebovce – Zelený hrad (bez. Veľký Krtíš)
- 183 PETER NAGY – EVA ĎURKOVIČOVÁ: Výsledky archeologického výskumu Kalvínskeho kostola
 v Šamoríne
 192 Ergebnisse archäologischer Grabung der Calvinischen Kirche in Šamorín
- KOLOKVIUM
- 193 Štrnásty ročník kolokvií k otázkam rímsko-germánskej archeológie
 194 Vierzehnte Jahrgang der Kolloquien zu den Fragen der römische-germanischer Archäologie
- 195 JAROSLAVA RUTTKAYOVÁ: Miniaturne nádoby z pohrebiska vo Veľkom Cetíne
 200 Miniaturgefäße vom Gräberfeld in Veľký Cetín
- 201 JAROSLAVA SCHMIDTOVÁ: Miniaturna nádobka z doby rímskej z Bratislavy-Čunova
 206 Miniature container from the Roman period from Bratislava-Čunovo
- 207 TOMÁŠ ZEMAN: Miniaturní keramické nádoby z doby římské z jihovýchodní Moravy
 211 Miniaturgefäße aus der römischen Kaiserzeit von südöstlichen Mähren
- 213 ĽLEV ZACHAR – VLADIMÍR TURČAN: Miniaturna keramika zo sídliskových objektov v Šaštíne-Stráži
 a v Trnave
 219 Miniaturkeramik aus Siedlungsobjekten aus Šaštín-Stráže und aus Trnava
- 221 RADKA KNÁPEK – ONDREJ ŠEDO: Misky s omfalom v živote barbarických spoločností doby rímskej
 277 Bowls with an omphalos in the life of Barbarian tribes in the Roman period
- RECENZIE
- 281 Vladimír Krupa – Marián Klčo: Bohaté hroby z doby rímskej z Krakovian-Stráži (*Vladimír Turčan*)
- 283 Skratky časopisov a periodík – Abkürzungen von Zeitschriften und Periodika

BRONZOVÝ DEPOT ZO ŠARIŠSKÝCH LUŽIANOK Z ROKU 1876

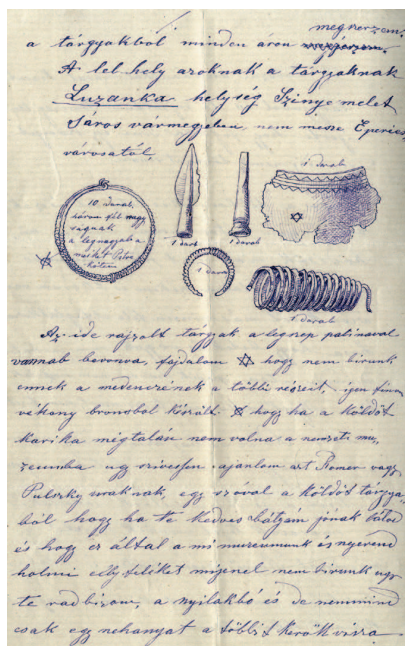
GABRIEL NEVIZÁNSKY – PÉTER PROHÁSZKA¹
Príspevok venovaný pamiatke Flórisa F. Rómera (1815-1889)

Keywords: Eastern Slovakia, late Bronze Age, Gáva culture, Bronze Age Hoard

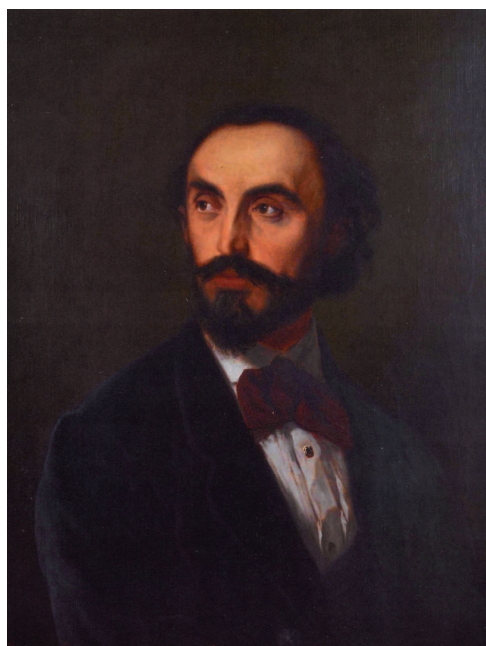
Abstrakt: *The Bronze Age hoard of Šarišské Lužianky from 1876. The subject of the article is the reconstruction of the Bronze Age hoard from Šarišské Lužianky in Prešov district, which was found 1876, based on a letter of B. Klimkovics to F.F. Rómer. According to the drawings of Klimkovics the hoard consisted of ten neck-rings made of twisted wire, a fragment of the edge of a cauldron with crossed handles, a bracelet decorated with lateral ribbing, a chisel, a lance and a cylindrical, spiral-shaped shoulder ornament. We can date the hoard to the late Bronze Age (HB1).*

V poslednom období zohráva v medzinárodnom bádaní čoraz väčšiu rolu tzv. archívna archeológia. V dôsledku takéhto systematického výskumu archívnych dokumentov muzeálnych a vedeckých inštitúcií, resp. rôznych pozostalostí významných vedeckých osobností dochádza neraz k nečakaným objavom na poli niekdajšej organizácie vedeckej a zberateľskej činnosti z obdobia pionierskej fázy vývoja našej vednej disciplíny – archeológie. Archívy ukrývajú nespočetné množstvo informácií nielen o nálezových okolnostiach významných i menej štandardných nálezových celkoch, ale poskytujú aj autentické zdroje k ich rekonštrukcii, resp. prehodnoteniu v zmysle kritérií zodpovedajúcim dnešnému stavu bádateľskej činnosti. Predmetom nášho príspevku je rekonštrukcia nálezových okolností a obsahu depotu bronzových predmetov nájdených v roku 1876 v katastri niekdajšej samostatnej obce šarišskej župy Šarišské Lužianky, okr. Prešov. Od doby objavu zmieneneho pokladu došlo v odbornej literatúre pri jeho interpretácii k radu nepresností, resp. dezinformácií. Výrazný obrat nastal až po objavení autentickej dobovej korešpondencie medzi dvoma hlavnými aktérmi, ktorí sa nemalou mierou pričínili o záchranu, resp. predbežné vedecké vyhodnotenie sledovaného depotu.

O poklade bronzových predmetov sa zmieňuje Béla Klimkovics (1833 – 1885) v dôvernom a priateľskom štýle v maďarčine písanom liste, ktorý odoslal dňa 25. novembra 1876 z Košíc (obr. 1). Jeho adresátom bola najväčšia súdoba autorita našej vednej disciplíny, prešporský rodák Flóris F. Rómer (1815 – 1889), ktorý je dnes považovaný za zakladateľa modernej uhorskej aj maďarskej archeológie. K osobe Bélu Klimkovicsa je nutné poznamenať (obr. 2), že svojho času ako významný kultúrny činiteľ niekdajších Košíc, zastával medzi inými v rokoch 1876-1885 aj funkciu riaditeľa miestneho múzea (Slovník III, 1989, 106; Mihóková 2002, 476-477).

Obr. 1. Detail korešpondencie s kresbou B. Klimkovicsa.
Abb. 1. Detail des Briefes mit der Zeichnung von B. Klimkovics.

Obr. 2. Odosielateľ listu Béla Klimkovics (1833 – 1885). Podľa Gašaj 2013, 10.
Abb. 2. Der Absender des Briefes: Béla Klimkovics (1833 – 1885). Nach Gašaj 2013, 10.

¹ Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA 2/0063/13 a SASPRO 0104/01/03, ktorý financuje SAV a Európska únia.

Dr. Rómer Flóris Ferenc

Obr. 3. Adresát listu Flóris F. Rómer (1815 – 1889). Podľa Valter 2015, obr. 14.

Abb. 3. Der Empfänger des Briefes: Flóris F. Rómer (1815 – 1889). Nach Valter 2015, obr. 14.

Flóris Rómer mal v sledovanom období nemalý podiel pri zakladaní početných vidieckych múzeí a archeologických spolkov v rámci niekdajšieho Uhorska (obr. 3). Zmienil sa o tom okrem iného aj jeho žiak a neskorší spolupracovník J. Hampel v nekrológu venovanom k pamiatke svojho učiteľa (Hampel 1891, 29). Rómer v spolupráci spolkov, založených z iniciatívy jeho a miestnych nadšencov archeológie, mienil vybudovať celoštátnu sieť, pomocou ktorej získaval informácie o nových nálezoch a náleziskách (Papp 2006, 80-85).

Medzi novozaložené inštitúcie patrili aj Hornouhorský múzejný spolok, ktorý vznikol predovšetkým z iniciatívy Rómerovho priateľa a zároveň aj hnacieho motora B. Klimkovicsa v decembri 1871. Tento spolok na podnet výzvy F. Rómera a z iniciatívy B. Klimkovicsa sa podieľal aj na organizácii výstavy pri príležitosti VIII. Svetového prehistoricko-antropologického kongresu v Budapešti v septembri 1876 (Prohászka 2015). Klimkovics vo viacerých prípadoch informoval Rómera s problémami súvisiacimi s výstavou. Nakoniec košické múzeum v niekoľkých vitrínach vystavilo v Budapešti jadro svojho zbierkového fondu (Hampel 1876, 19-29). Po ukončení kongresu, resp. výstavy Klimkovics v liste zo dňa 25. novembra 1876 informuje Rómera o rôznych pravekých artefaktoch, poslaných do Maďarského národného múzea, resp. o dvoch depotoch z bronzovej doby (Magyar Nemzeti Múzeum. Adattár Érem és Régiségtár č. 197/1876). Prvý depot z Blažíc, o ktorom sa v liste zmienil, bol neskôr predmetom štúdie viacerých bádateľov (Csoma 1892; Medvecký 1931; Eisner 1933, 83-85; Novotná 1970, 24, obr. 4) Druhý depot, ktorý sa taktiež dostal do zbierok košického múzea, pochádzal zo Šarišských Lužianok, avšak v dôsledku nedôslednej inventarizácie sa neskôr roztrúsil v depozitári sledovanej inštitúcie. Uvedený nálezový celok však našťastie na základe nájdeného a zachovaného listu a dopĺňujúcich kresieb možno dodatočne spoľahlivo rekonštruovať.

Z textu hore uvedenej korešpondencie citujeme pasáže venované priamo nálezom zo Šarišských Lužianok: „Tretí nález z výkopov pochádza tiež zo Šariša zo susedstva Szinye (dnes Svinia) z obce zvanej Luzsánka (neskôr Šarišské Lužianky, okr. Prešov). Predmety za každú cenu mienim získať.“

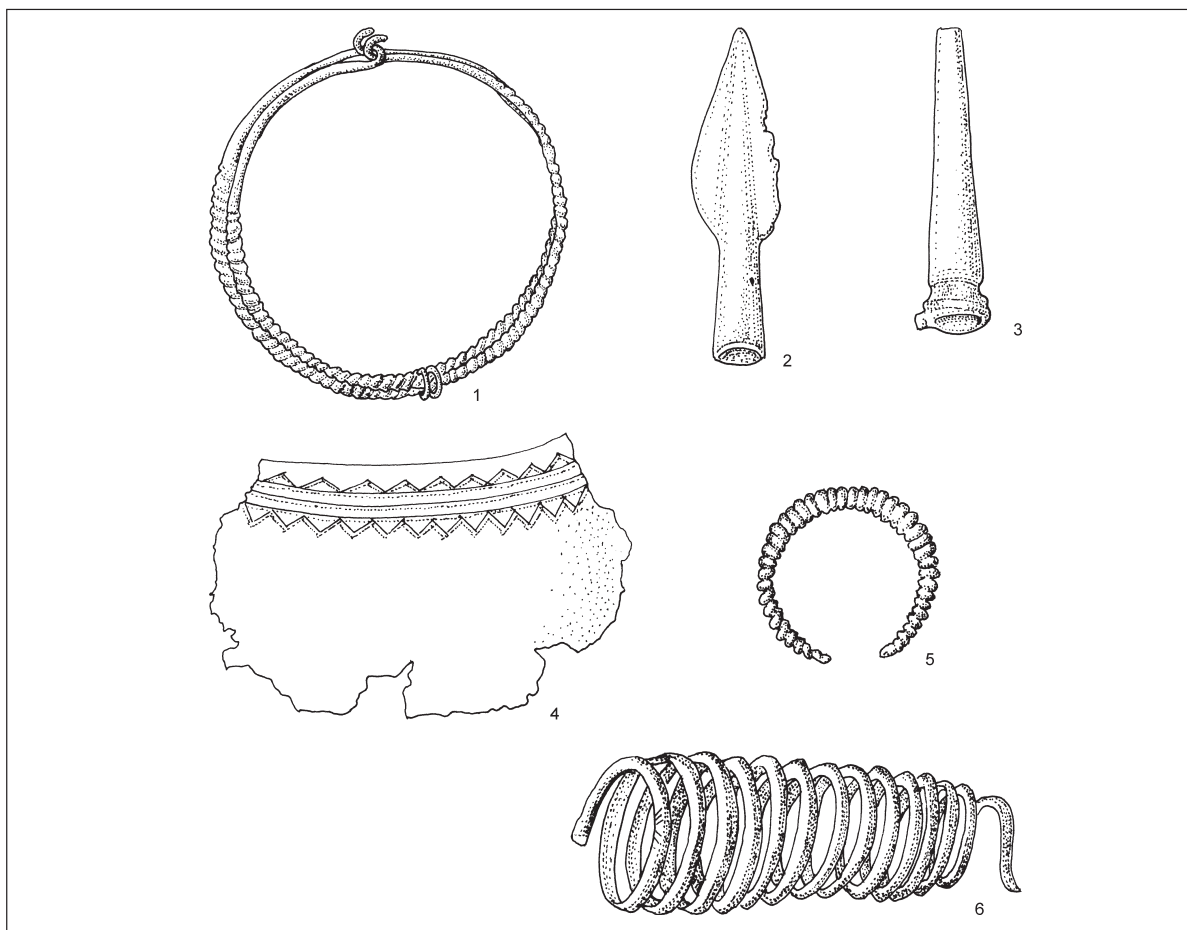
Z textu listu sa ďalej dozvedáme, že bronzové predmety vykopal nemenovaný svokor sprostredkovateľa, miestneho obchodníka Józsefa Perl(a). Pisateľ sa ďalej sťažuje, že mu predmety priniesol na trikrát a zakaždým sľuboval ďalšie, ktoré však momentálne nevie nájsť. B. Klimkovics sa snažil získať ďalšie informácie aj o mieste nálezov a iné detaily o nálezových okolnostiach, žiaľ neuspel. Poznomenáva, že priekupník (miestny obchodník židovského vierovyznania) mu zakaždým podáva odlišné informácie. Ďalej informoval Flórisa F. Rómera, že obchodník iné nálezy z depotu už nevlastní, pretože ich sprostredkoval farárovi Szényovi zo Szinye (dnes Svinia, okr. Prešov).

Osud zachránených predmetov zo sledovaného depotu a ich nálezisko

Náleziskom depotu sú teda nepochybne obec Lužianky, ležiace neďaleko Svinej v šarišskej župe, v blízkosti mesta Prešov. Medzi písaným textom listu nájdeme i nákres nájdených predmetov, ktoré sú hodnoverne a presne vyobrazené aj vďaka tomu, že odosielateľ listu bol talentovaným maliarom (obr. 1; 4: 1-6). Z biografie B. Klimkovicsa sa dozvedáme, že v rokoch 1851 – 1852 dokonca navštevoval Akadémiu výtvarných umení vo Viedni u profesora F.G. Waldmüllera a následne v Košiciach založil súkromnú maliarsku školu. Od r. 1861 bol profesorom kreslenia na miestnej reálke (Slovník 1989, 106; Mihóková 2002).

Z obsahu listu sa ďalej dozvedáme, že predmety boli pokryté peknou patinou. Na nákrese plechu Klimkovics dokreslil legendu v podobe Dávidovej (šestcípej) hviezdy – s poznámkou, že je veľkou škodou, že nedisponujeme s ostatnými časťami kotla, ktorý zhotovili z kvalitného tenkého bronzu. Ďalej poznomenáva, že nákrčník, ktorý osobne poslal, keby nebol v zbierke Národného múzea, tak ho srdečne venuje pánovi Rómerovi alebo Pulszkému. Neskorší osud tohto darovaného artefaktu, ktorý aj kreslene uverejnil J. Hampel (1886, tab. 49: 4) je v odborných kruhoch známy. Dodnes je deponovaný v Maďarskom národnom múzeu pod, inv. č. 1877/279.

Zachránená časť depotu zo Šarišských Lužianok sa dostala do niekdajšieho Hornouhorského múzea v Košiciach, čo nakoniec na viacerých miestach zdôrazňoval J. Hampel (1886a, 82; 1892, 79;). Podľa uvedeného autora poklad pozostával z nasledovných predmetov: úzke dláto s tuľajkou, hrot kopije, 10 nákrčníkov z dvojitého tordovaného drôtu, torzo valcovitej náramennej špirály a zlomok hlinenej nádoby. Neuvádza však ďalší na kresbe vyobrazený predmet – rebrováním zdobený náramok. Na druhej strane medzi nálezmi sa zmieňuje o fragmente hlineného črepu, čím spôsobil nemalé

Obr. 4. Depot zo Šarišských Lužianok podľa kresby B. Klimkovicsa.
 Abb. 4. Hort von Šarišské Lužianky nach der Zeichnung von B. Klimkovics.

nedorozumie, čo sa prejavilo najmä v neskorších analýzach a hodnoteniach sledovaného nálezového celku v staršej i novej odbornej literatúre (*Budinský-Krička 1967, 90; Novotná 1970, 119*). Z obsahu listu B. Klimkovicsa a sprievodného nákresu predmetov, tvoriacich depot totiž jasne vyplýva, že v tomto prípade nešlo o zlomok hlinenej nádoby, ale o fragment bronzového kotla so zdobeným okrajom. Podľa písomných záznamov, uložených v dnešnom Východoslovenskom múzeu, depot zo Šarišských Lužianok sa dostal včas do zbierok múzea. V niekdajšej knihe darcov (Adományok 1872-1900) bol zapísaný v roku 1876. Neskôr v inventárnej knihe a v tlačenom katalógu zbierok múzea (*Mihalik/Mahler 1903*) sledované nálezy figurujú pod menom darcu (B. Klimkovics), ale už bez udania lokality.² Neskôr už v evidencii múzea nálezy zo Šarišských Lužianok nefigurujú, dokonca aj o ich niekdajšej existencii v zbierkovom fonde sa pochybuje (*Budinský-Krička 1967, 90*).

Sledovaný depot v istej časti odbornej literatúry bol v minulosti nesprávne lokalizovaný. J. Pasternak (1928, 169, 174) aj neskôr V. Budinský-Krička (1967, 90, 91) ako miesto nálezu udávali obec Lužany pri Topli, okr. Bardejov. V sledovanej korešpondencii sa však jasne píše, že depot sa našiel v obci Luzsánka neďaleko Prešova v šarišskej župe. Tento vtedy oficiálny názov náleziska uvádza aj J. Hampel (1886, tab. XLIX: 4; 1886a, 82; 1892, 79) vo svojej monumentálnej práci, v ktorej publikoval aj kresbu nákrčníka pochádzajúceho z pokladu. Prvé komplikácie nastali po roku 1920, kedy pri tvorbe novej slovenskej toponymie vznikli v šarišskej župe dve nové podobné názvy samostatných obcí. Niekdajšia Luzsánka pri Prešove dostala oficiálny názov Lužanka, resp. Lužany a neskôr v roku 1948 Šarišské Lužianky, okr. Prešov. V roku 1975 túto dovtedy samostatnú obec pričlenili k obci Kojatice (*Majtán 1998, 134*). Ďalšia obec z názvom Lužany patrila do okresu Bardejov, dnes Lužany pri Topli, okr. Svidník. Je nutné však poznamenať, že uvedená osada v čase nálezu depotu mala oficiálny názov Long (*Majtán 1998, 175*). Sledované nálezy s nesprávnou lokalizáciou do povodia Topli ako prvý uvádzal J. Pasternak (1928, 169, 174) a následne V. Budinský-Krička (1967, 90, 91). Treba však konštatovať, že svojho času už J. Eisner (1933, 124, obr. 12: 2) a neskôr aj M. Novotná (1970, 119) a D. Gašaj (2013, obr. 98) lokalitu správne identifikovali.

Šarišské Lužianky, dnes miestna časť obce Kojatice, okr. Prešov leží v severnej časti Šarišskej vrchoviny na pravom brehu potoka Svinka, v nadmorskej výške 335 m. Od historického centra krajského mesta Prešova je vzdialená cca 8 km na západ, od stredu obce Svinia cca 2.5 km južne.

² Za poskytnuté informácie ďakujeme D. Gašajovi.

Odborná analýza predmetov zo zachráneného depotu z Šarišských Lužianok

Tordované nákrčníky

Podľa pisateľa listu depot obsahoval dovedna 10 nákrčníkov (obr. 4: 1). Jeden exemplár z dvojitého tordovaného drôtu o priemere 26 cm sa v roku 1877 dostal do Maďarského národného múzea (obr. 5: 1), kde ho evidovali pod inv. č. 279/1877 (*Hampel 1886*, tab. 49: 4; *Novotná 1984*, 45, tab. 48: 331). Podľa záznamu v prírastkovej knihe múzea ide o dar niekdajšieho Hornouhorského muzeálneho spolku prostredníctvom B. Klimkovicsa (*Budinský-Krička 1967*, 91). Zvyšné nálezy deponované vo Východoslovenskom múzeu (obr. 5: 2; 6; 7; 8: 3) publikovala vo svojej monografickej práci o nákrčníkoch a diadémoch M. Novotná, avšak nálezisko a nálezové okolnosti nepoznala (*Novotná 1984*, 45, tab. 48: 332; tab. 49: 332 A, B; tab. 50: 333-335B; tab. 51: 335 C-F). Nákrčníky vyhotovené z tenkého dvojitého tordovaného drôtu sú na konci hladké a ukončené s háčikom a slučkou. V košickom múzeu sa z bývalého pokladu dnes nachádzajú štyri celé exempláre a sedem fragmentov z ďalších torz (*Novotná 1984*, tab. 48-51). Datovanie sledovaných predmetov zatiaľ nebolo jednoznačne definované.

Bronzový plech z okraja kotlíka

Najzaujímavejším zachráneným predmetom zo sledovaného depotu považujeme rozmernejší tenkostenný plech z okraja kotlíka, ktorý je zdobený dvomi vodorovnými radmi cik-cakových línií, medzi ktorými sú umiestnené tri obvodové žliabky (obr. 4: 4). Uvedený predmet omylom J. Hampel (*1886a*, 82; *1892*, 79) opísal ako črep, čo následne prevzali všetci bádatelia, ktorí sa zmienili o nálezoch zo Šarišských Lužianok. Uvedený bronzový fragment označený ako predmet z neznámej lokality (obr. 8: 1) však už v minulosti publikovala M. Novotná (*1991*, 48, tab. 10: 50) v monografii venovanej bronzovým nádobám z územia Slovenska. Uvedený výzdobný motív sa objavuje vo viacerých prípadoch na kotlíkoch s krížovými atasami typu B1 v zmysle morfológických kritérií vypracovaných G. von Merhartom (*1952*). Kotlíky s krížovým atasami s identickou okrajovou výzdobou uverejnil vo svojej monografii P. Patay (*1990*, 21, tab. 5: 8; 7: 10 a 22: 29) z Hajdúböszörmény, Hajdúsámsom, depot II a z ďalšej neznámej lokality, ktoré datuje rámcovo do stupňa HB1. Kotlík a analogickú výzdobu okraja sa našiel aj v Sedmohradsku, na lokalitách Alba Iulia, jud. Alba a Brăduț, jud. Covasna (*Soroceanu 2008*, 126-128, tab. 16: 90; tab. 18: 92). V Karpatskej kotline na doteraz našlo okolo 40 kotlíkov, ktoré sú rozšírené predovšetkým na území kultúry Gáva (*Patay 1990*, 27).

Rebrovaním zdobený náramok

Podľa kresby v liste písanom F. F. Rómerovi v depote sa nachádzal aj otvorený bronzový náramok so zahrotenými koncami, ktorý však sa už nebol evidovaný v prírastkovej knihe múzea a neuvádzal ho ani J. Hampel vo svojich publikáciách (obr. 4: 5). Podľa nákresu ide o exemplár, ktorý má pokrytý celý povrch vrátane zašpicatených koncov hustými pričnými rebrami. Na Slovensku, ale aj inde ide o pomerne zriedkavý typ šperku. Najbližšie analógie k nemu sme našli v depote z Krásnohorského Podhradia, okr. Rožňava (*Novotná 1968*, 44, tab. XXX: 9), resp. zo Zatišne v blízkosti Berehova (*Kobal' 2000*, 100, tab. 40: 1) V oboch prípadoch však otvorené náramky mali zašpicatené konce hladké. Podobne zriedkavé sú aj v Maramureši, resp. Banáte, jeden celý kus a dva fragmenty kusy sa našli v poklade v Dragomirești, jud. Maramureș a ďalší exemplár v depote II v Pecica, jud. Arad (*Petrescu-Dîmbovița 1977*, 50, 101, tab. 47: 5, 7, 8; tab. 175: 1). Hustými pričnými rebrami však zdobili aj rôzne veľké kruhové očká reťazí, ktoré boli vyrobené zo zlata. Z okolia Košíc pochádza takýto nepublikovaný nález s 32 krúžkami s priemerom 3,6 – 1,4 cm datovaný do 10 stor. pred Kr., ktorý sa dostal kúpou do Národného múzea v Budapešti ešte v roku 1887 (*Kemenczei 1999*, 66, obr. 36). Typologicky blízke náramky sú aj tordované bronzové exempláre, ktoré sa našli na Žitnom ostrove (*Novotná 1980*, 143, obr. 3: 1,3).

Súčasťou depotu bolo i bronzové dláto (obr. 4: 3), o osude ktorého nemáme hodnoverné informácie. Uvedený predmet sa už nenachádza v zbierkach Východoslovenského múzea. Nápadná je však podobnosť medzi kresbou B. Klimkovicsa a dlátom z neznámej lokality z východného Slovenska (obr. 8: 2), ktoré publikovala svojho času M. Novotná (*1970*, 70, tab. 26: 445) vo svojej monografii o sekeromlatoch a sekerkách.

Kopiju so štíhlym predĺženým, mierne poškodeným listom s najväčšou šírkou v jeho dolnej časti, opatrenú s tuľajkou prevrútanou v hornej tretine, ak sa ešte nachádza vo fonde múzea, zrejme treba hľadať medzi neidentifikovaným predmetmi (obr. 4: 2). To isté platí aj o poškodenom bronzovom špirálovitom náramennom kruhu valcovitého tvaru, ktorý pozostáva z 13 závitov (obr. 4: 6).

Súdobé sídlisko ľudu gávskej kultúry v katastri obce Šarišské Lužianky zatiaľ neevidujeme (*Kotorová-Jenčová 2006*). Zo širšieho blízkeho okolia však zberom bolo zistené osídlenie datované rámcovo do mladšej doby bronzovej v intraviláne obce Župčany, okr. Prešov (*Budinský-Krička 1976*, 51).

Datovanie

Chronologický najcitlivejším nálezom depotu zo Šarišských Lužianok je nepochybne bronzový fragment z okraja kotlíka s krížovými atasami, ktorého výskyt je obmedzený na jeden chronologický stupeň, v našom prípade HB1. Ďalšie sprievodné nálezy už nie sú tak prísne chronologicky vymedzené, takže naše úvahy o datovaní sú všeobecne akceptovateľné.

V mladej a neskorej dobe bronzovej, niekde až do staršej doby železnej (BD/HA1-HB3/HC) je dominantnou kultúrou širšieho regiónu Šarišských Lužianok kultúra Gáva. V slovenskej časti horného Potisia M. Kotorová-Jenčová (2010, 179, obr. 4) eviduje 163 lokalít. Za súčasného stavu pramennej bázy v sledovanej oblasti podľa uvedenej autorky možno vyčleniť tri široko chápané stupne kultúry Gáva:

I. starší BD/HA1

II. mladší HA-HB

III. neskorý HB3-HC

Podľa uvedenej schémy potom poklad za Šarišských Lužianok, ktorý datujeme rámcovo do neskorej doby bronzovej, konkrétne do stupňa HB1 sa viaže k osídleniu ľudu z mladšieho stupňa kultúry Gáva.

LITERATÚRA

Budinský-Krička 1967 – V. Budinský-Krička: Bronzové nálezy z kotliny a poriečia Tople na východnom Slovensku. In: 60 rokov Šarišského múzea v Bardejove. Košice 1967, 75-133.

Budinský-Krička 1976 – V. Budinský-Krička: Archeologické prieskumy a nálezy na východnom Slovensku v roku 1975. AVANS v roku 1975. Nitra 1976, 46-54.

Csoma 1892 – J. Csoma: Östörténeti nyomok Abaúj megyében. A Felsőmagyarországi Múzeum Egylet Évkönyve 11, Kassa 1892, 1-58.

Eisner 1933 – J. Eisner: Slovensko v pravěku. Bratislava 1933.

Gašaj 2013 – D. Gašaj: Klejnoty archeologiczne Muzeum Wschodnioslowackiego w Koszycach. Krosno 2013.

Hampel 1876 – J. Hampel: Catalogue de l'exposition préhistorique des musées de province et des collections particulières de la Hongrie. Budapest 1876.

Hampel 1886 – J. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban. I. rész: képes atlasz. Budapest 1886.

Hampel 1886a – J. Hampel: Trouvailles de l'âge de bronze en Hongrie. Budapest 1886.

Hampel 1891 – J. Hampel: Emlékbeszéd Rómer F. Flóris rendes tagról. Budapest 1891.

Hampel 1892 – J. Hampel: A bronzkor emlékei Magyarhonban. II. rész: a leletek statisztikája. Budapest 1892.

Kemenczei 1999 – T. Kemenczei: Spätbronzezeitliche Goldschatzfunde. In: Prähistorische Goldschätze aus dem Ungarischen Nationalmuseum. Budapest 1999, 63-79.

Kobaľ 2000 – J. Kobaľ: Bronzezeitliche Depotfunde aus Transkarpatien (Ukraine). PBF 20: 4. Stuttgart 2000.

Kotorová-Jenčová 2006 – M. Kotorová-Jenčová: Popolnicové polia v slovenskom hornom Potisí I. text; II. katalóg a ilustrácie. Kandidátska dizertácia. Nitra-Bratislava 2006.

Kotorová-Jenčová 2010 – M. Kotorová-Jenčová: Slovenské horné Potisie v mladšej a neskorej dobe bronzovej. Súčasný stav výskumu a perspektívy. In: Popolnicové polia doba halštatská (ed. V. Furmánek/E. Miroššayová). Nitra 2010, 173-191.

Majtán 1998 – M. Majtán: Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773-1997). Bratislava 1998.

Medvecký 1931 – G. Medvecký: Hromadný nález z Bologdu (okr. Košice). Pam. Arch. 37, 1931, 92-93.

Merhart 1952 – G. von Merhart: Studien über einige Gattungen von Bronzegefäßen. In: Festschrift des Römisch-Germanischen Zentralmuseums in Mainz zur Feier seines hundertjährigen Bestehens. Mainz 1952, Band II, 1-71, tab. 1-26.

Mihalik/Mahler 1903 – J. Mihalik/ E. Mahler: A Kassai Múzeum gyűjteményeinek leíró lajstroma. Kassa 1903.

Mihóková 2002 – M. Mihóková: Klimkovics Béla. In: Magyar múzeumi arcképcsarnok. Budapest 2002, 476-477.

Novotná 1968 – M. Novotná: Praveké a ranohistorické pamiatky v Štátnom kaštieli v Betliari. MUSAICA 8, 1968, 37-57.

Novotná 1970 – M. Novotná: Die Bronzhortfunde in der Slowakei. Bratislava 1970.

Novotná 1970a – M. Novotná: Die Äxte und Beile in der Slowakei. PBF IX: 3. München 1970.

Novotná 1980 – M. Novotná: Neznáme bronzky zo Žitného ostrova. Arch. Rozhledy 32, 1980, 134-145.

Novotná 1984 – M. Novotná: Halsringe und Diademe in der Slowakei. PBF XI: 4. München 1984.

Novotná 1991 – M. Novotná: Die Bronzegefäße in der Slowakei. PBF II: 11. Stuttgart 1991.

Papp 2006 – J. Papp: Rómer Flóris (1815-1889). In: „Emberek és nem frakkok“. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai. Enigma 47, Budapest 2006, 73-90.

Pasternak 1928 – J. Pasternak: Ruské Karpaty v archeológii. Praha 1928.

Patay 1990 – P. Patay: Die Bronzegefäße in Ungarn. PBF II. 10. München 1990.

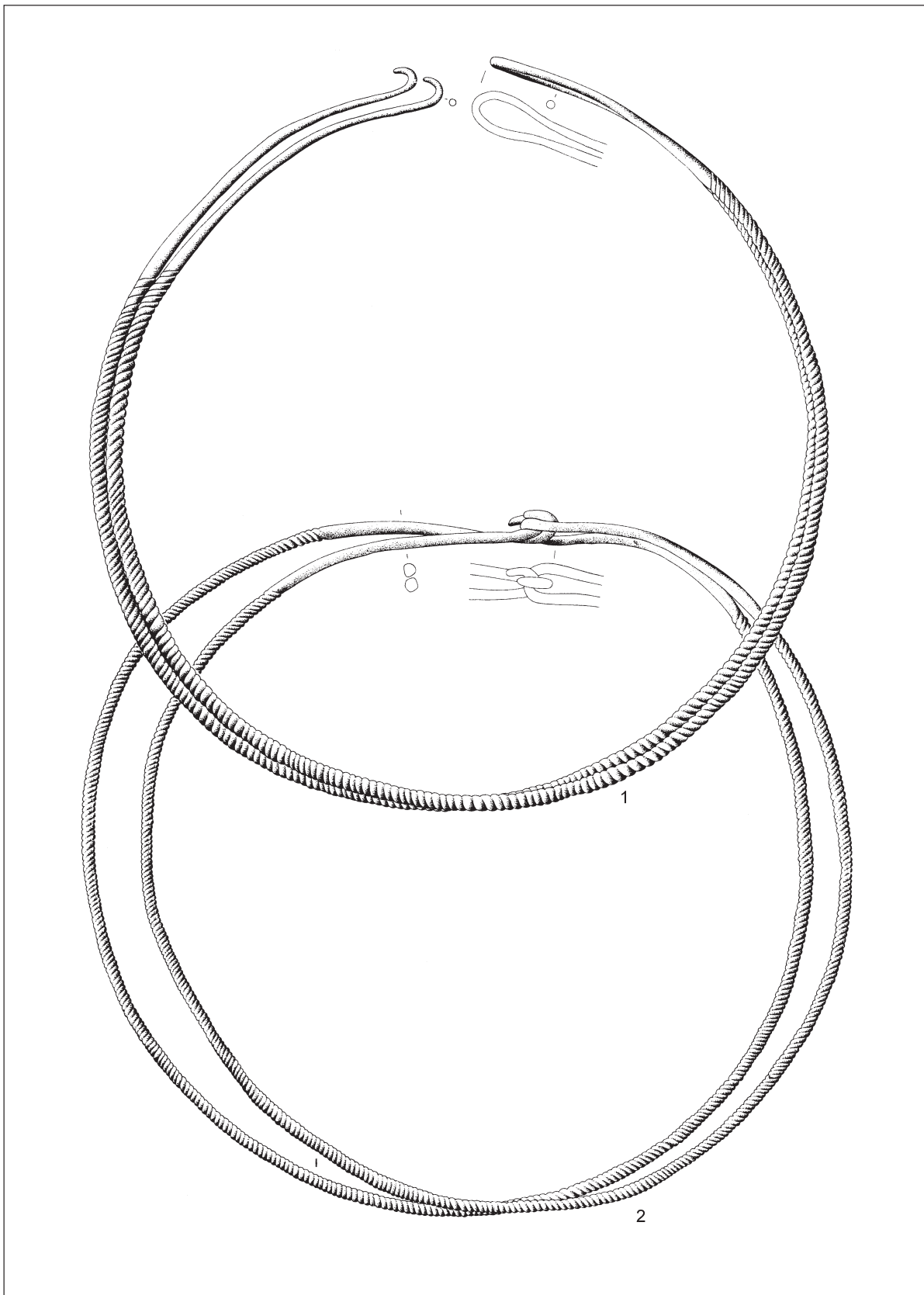
Petrescu-Dîmbovița 1977 – M. Petrescu-Dîmbovița: Depozitele de bronzuri din România. București 1977.

Prohászka 2015 – P. Prohászka: Rómer Flóris és a budapesti VIII. Ősrégészeti és Embertani Kongresszus előkészületei – Flóris Rómer and the preparations of the 8th Congress of Prehistoric Archaeology and Anthropology of Budapest. Arrabona 51, 2015, 87-114.

Slovník III 1989 – Slovenský biografický slovník III. zväzok K-L. Martin 1989.

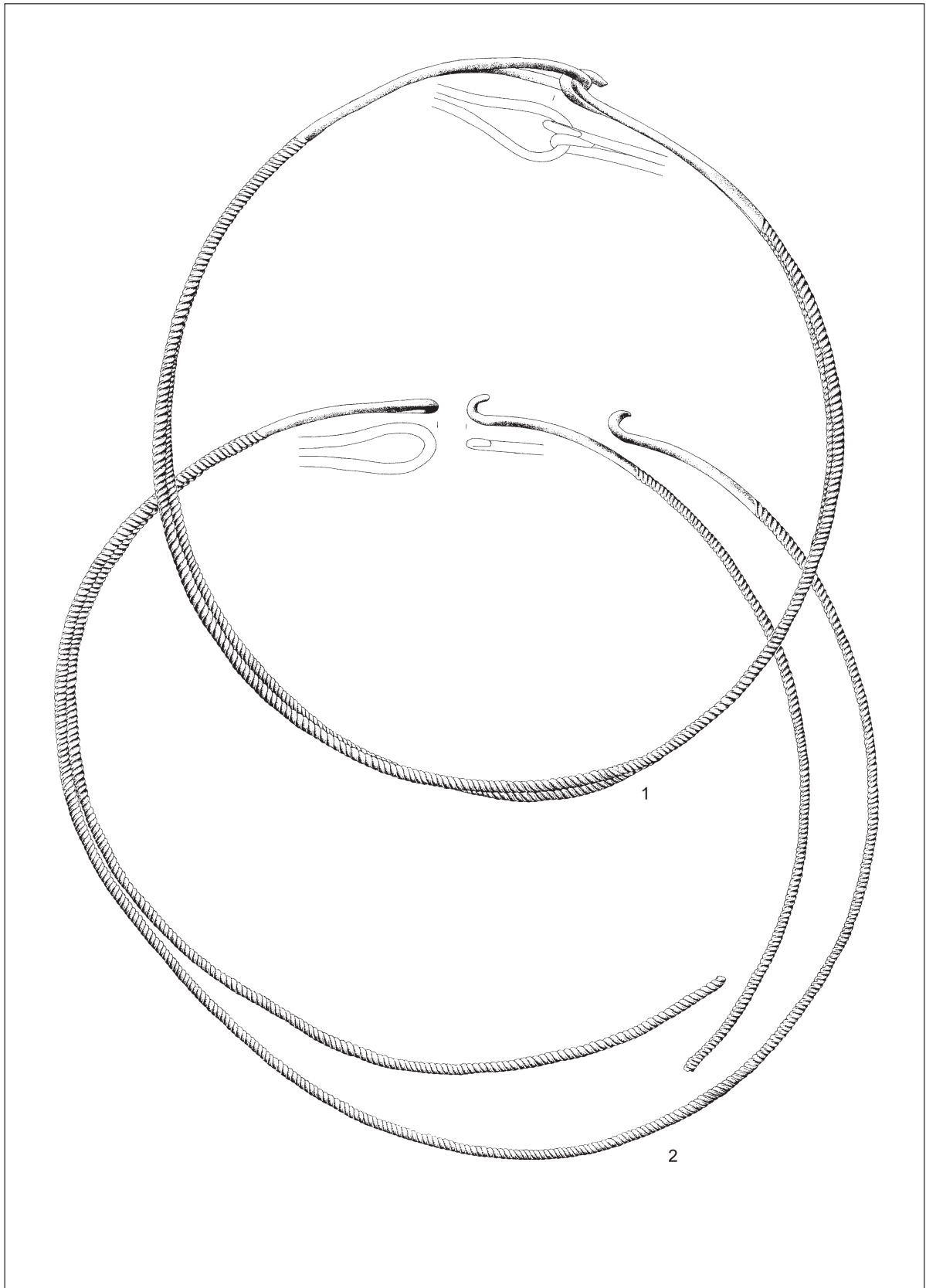
Soroceanu 2008 – T. Soroceanu: Die vorskythenzeitlichen Metallgefäße im Gebiet des heutigen Rumänien. Bronzefunde aus Rumänien III. Bistrița/Cluj-Napoca 2008.

Valter 2015 – I. Valter: Szóval, tettel Rómer Flóris Ferenc élete és munkássága (1815-1889). Budapest 2015.

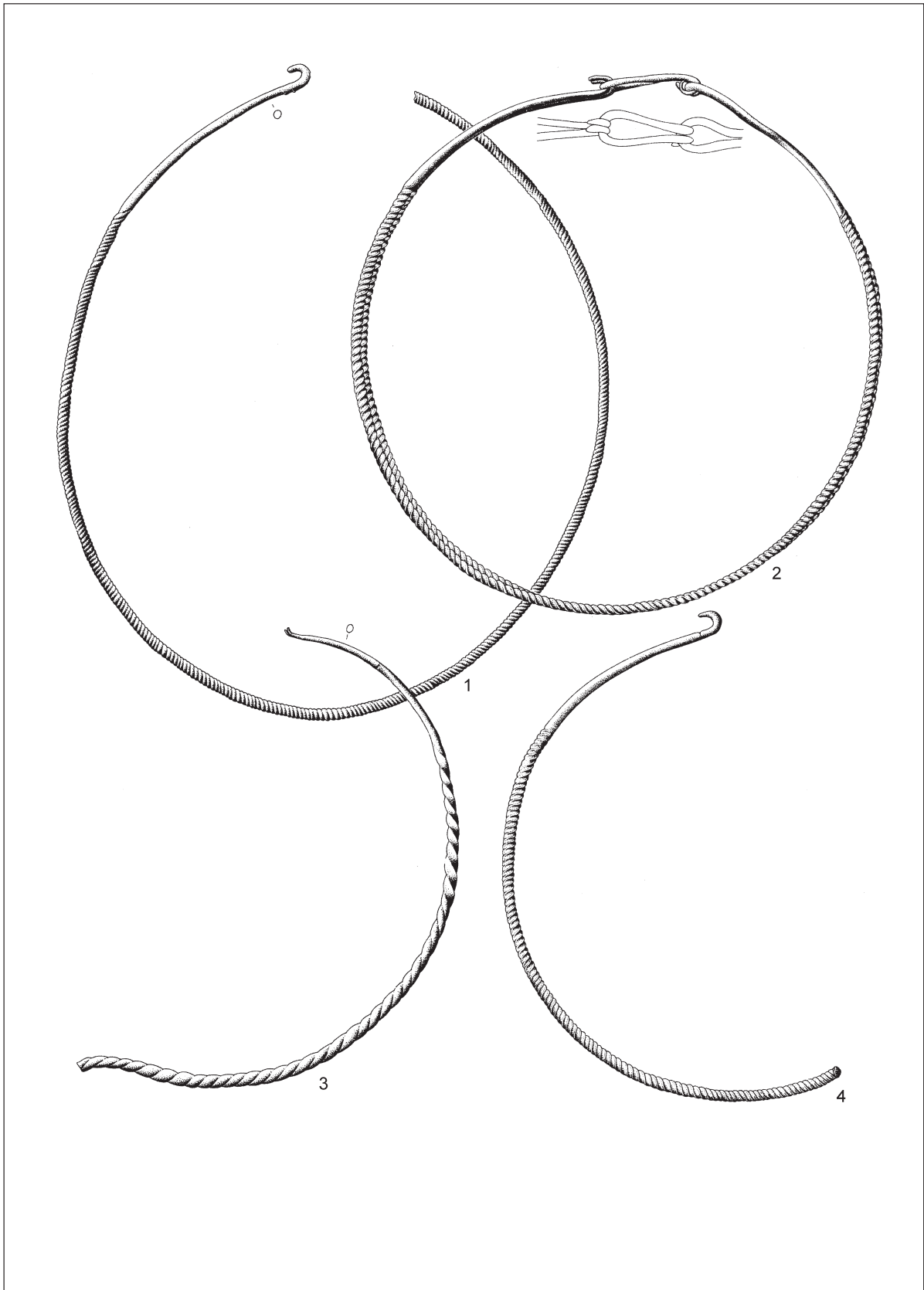

Obr. 5. Šarišské Lužianky. 1: nákrčník darovaný B. Klimkovicsom Národnému múzeu v Budapešti; 2: nákrčník uložený vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach (Novotná 1984, tab. 48: 331, 332).

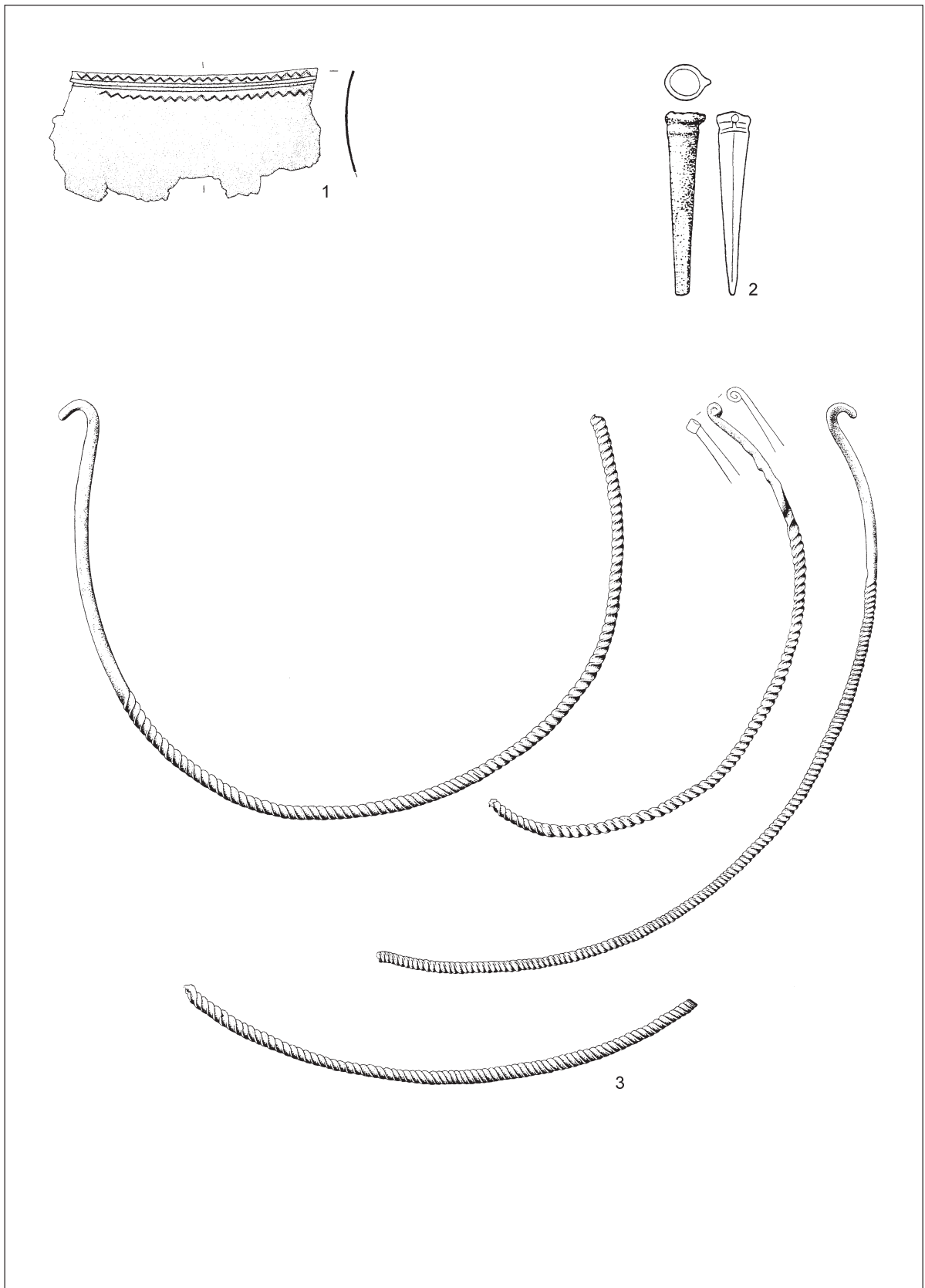
Abb. 5. Šarišské Lužianky. 1: Der von B. Klimkovics dem Nationalmuseum in Budapest geschenkte Halsring; 2: Der im Východoslovenské múzeum in Košice befindliche Halsring (Novotná 1984, tab. 48: 331, 332).

Obr. 6. Šarišské Lužianky. Nákrčníky deponovaný vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach (Novotná 1984, tab. 49: 332A,B).
Abb. 6. Šarišské Lužianky. Halsringe aus dem Hort im Východoslovenské múzeum in Košice (Novotná 1984, tab. 49: 332A,B).

Obr. 7. Šarišské Lužianky. Torzá náččnikov deponované vo Východoslovenskom múzeu v Košiciach (Novotná 1984, tab. 50: 333-335B).
Abb. 7. Šarišské Lužianky. Fragmente der Halsringe im Východoslovenské múzeum in Košice (Novotná 1984, tab. 50: 333-335B).

Obr. 8. Šarišské Lužianky. 1: okraj bronzového kotlíka (Novotná 1991, tab. 10: 50); 2: bronzové dláto (Novotná 1970a, tab. 25: 445); 3: torzá nákrčníkov (Novotná 1984, tab. 51: 335C-335F).

Abb. 8. Šarišské Lužianky. 1: Rand des Bronzekessels (Novotná 1991, tab. 10: 50); 2: Bronzemeißel (Novotná 1970a, tab. 25: 445); 3: Fragmente der Halsringe (Novotná 1984, tab. 51: 335C-335F).

DER BRONZEHORT AUS ŠARIŠSKÉ LUŽIANKY AUS DEM JAHR 1876

GABRIEL NEVIZÁNSKY – PÉTER PROHÁSZKA

Im Beitrag wird eine quellenkritische Bearbeitung und Analyse jenes Bronzehortes gemacht, der 1876 im Katastergebiet des Dorfes Šarišské Lužianky, Bez. Prešov gefunden wurde. Über den Hort gibt es in der Fachliteratur verschiedene Interpretationen bzw. eine ganze Reihe von Ungenauigkeiten. Eine Klärung jenen ermöglichte erst die Entdeckung eines Briefes im Archiv des Ungarischen Nationalmuseums, in dem sich Angaben über die Fundumstände bzw. Zusammensetzung des Hortes befinden, die eine wissenschaftliche Auswertung ermöglichten.

Der aus Bronzegegenständen bestandene Hort wird im vertrauten und freundschaftlichen Stil in ungarischer Sprache geschriebenen Brief von Béla Klimkovics (1833-1885) an Flóris Rómer erwähnt, den er dem Ungarischen Nationalmuseum aus Košice am 25. November 1876 sandte (Abb. 1). Der Empfänger gehörte zu den größten damaligen Autoritäten der Archäologie. Der in Preßburg gebürtige Flóris F. Rómer (1815 – 1889) wird heute für den Gründer der modernen ungarischen Archäologie gehalten (Abb. 3). Sein Freund Béla Klimkovics (1833-1885) (Abb. 2) war Künstler, Kunstlehrer und auch der Gründer des Museumsvereins in Košice und besetzte er auch die Funktion des Museumsdirektors in den Jahren 1876-1885 (*Slovník III*, 1989, 106; *Mihóková* 2002, 476-477).

Der Fundort des Hortes befand sich im Dorf Lužianky, nicht weit von Sviná im Šariš-Gau in der Nähe der Stadt Prešov. Im Text des Briefes befinden sich auch die Zeichnungen der zum Vorschein gekommenen Gegenstände. Weil Klimkovics ein talentierter Maler war, sind die Zeichnungen detailliert und genau (Abb. 1; 4: 1-6).

Nach dem Brief enthielt der Hort insgesamt 10 Halsringe (Abb. 4: 1). Ein Exemplar aus zweifachem tordiertem Draht von 26 cm Durchmesser gelangte 1877 ins Ungarische Nationalmuseum (Abb. 5: 1), wo es unter der Inv. Nr. 279/1877 inventarisiert wurde (*Hampel* 1886, tab. 49: 4; *Novotná* 1984, 45, tab. 48: 331). Die restlichen Stücke, die sich im Východoslovenské múzeum befinden, wurden von M. Novotná in ihrer Monographie über die Halsringe und Diademe publiziert, jedoch ohne Angabe ihrer Fundstelle (*Novotná* 1984, 45, tab. 48:332; tab. 49: 332 A, B; tab. 50: 333-335B; tab. 51: 335 C-F). Die aus einem dünnen zweifach tordierten Draht hergestellten Halsringe sind an ihren Enden glatt und durch eine Haken-Ösen-Konstruktion geschlossen. Ihre Datierung wurde bisher nicht eindeutig bestimmt. In dieser Hinsicht ist das wichtigste Objekt des Hortes ein größeres dünnwandiges Blech von einem bronzenen Kesselrand, das durch zwei waagerechte Reihen von zick-zack Linien verziert ist und zwischen den drei umlaufende Rillen platziert sind (Abb. 4: 4). Dieses Stück beschrieb J. Hampel (1886a, 82; 1892, 79) fälschlicherweise als eine Keramikscherbe, was in den späteren Publikationen bei den Funden von Šarišské Lužianky immer zitiert wurde. M. Novotná (1991, 48, Tab. 10:50) publizierte dieses Bronzebruchstück (Abb. 8: 1) auch aber mit unbekannter Fundstelle in ihrer Monographie über die prähistorischen Bronzegefäßen aus der Slowakei. Das Verzierungs-motiv kommt auf mehreren Kesseln mit kreuzförmigen Attaschen vom Typ B1 vor (Merhart 1952). Kessel mit kreuzförmigen Attaschen sowie identischer Verzierung veröffentlichte P. Patay (1990, 21, tab. 5: 8; 7: 10 und 22: 29) aus Hajdúböszörmény, Hajdúsámson Hort II. und aus einer unbekanntem Fundstelle, die er in die Stufe HB 1 datierte. Kessel mit gleicher Verzierung wurden auch in den siebenbürgischen Fundstellen Alba Iulia, jud. Alba und Brăduț, jud. Covasna (*Soroceanu* 2008, 126-128, tab. 16: 90; tab. 18: 92) gefunden. Im Karpatenbecken kamen bisher rund 40 Kessel zum Vorschein, die vor allem im Gebiet der Gáva-Kultur verbreitet sind (*Patay* 1990, 27).

Nach der Zeichnung Klimkovics befand sich im Hort auch ein Armring, der aber schon im Inventarbuch des Museums fehlte und in den Publikationen von J. Hampel nicht angeführt wurde (Abb. 4: 5). Nach der Zeichnung handelt es sich um ein Exemplar mit gespitzten Enden und mit Querrippen verziert. In der Slowakei aber auch in Mitteleuropa ist er ein relativ seltenes Schmuckstück. Die nächstgelegenen Analogien befanden sich im Hort aus Krásnohorské Podhradie, Bez. Rožňava (*Novotná* 1968, 44, tab. XXX: 9), bzw. aus Zatišne in der Nähe von Berehovo (*Kobal* 2000, 100, tab. 40: 1). In beiden Fällen hatten aber die offenen Armringe ihre gespitzten Enden glatt. Ähnliche Stücke sind noch aus Maramureš, bzw. aus dem Banat bekannt. Ein komplettes Stück und zwei Bruchstücke befanden sich im Schatzfund von Dragomirești, jud. Maramureș und ein weiteres Exemplar im Hort II aus Pecica, jud. Arad (*Petrescu-Dîmbovița* 1977, 50, 101, tab. 47: 5, 7, 8; tab. 175: 1). Dichte Querrippen verziern auch große Kettenösen aus Gold. In der Nähe von Košice kam ein solcher bisher unpublizierter Fund mit 32 Ösen mit 3,6 – 1,4 cm Durchmesser zum Vorschein, der ins 10. Jh. vor Chr. datiert wird, und der durch Ankauf ins Ungarische Nationalmuseum noch 1887 gelangte (*Kemenczei* 1999, 66, obr. 36). Typologisch liegen auch die tordierten bronzenen Armringe dem aus Šarišské Lužianky nahe, die in der Schüttinsel gefunden wurden (*Novotná* 1980, 143, obr. 3:1,3).

Zum Hortfund gehörte noch ein Bronzemeisel (Abb. 4: 3), aber über sein Schicksal stehen uns keine zuverlässigen Informationen zur Verfügung. Der Meisel befindet sich heute nicht mehr in den Sammlungen des Východoslovenské múzeum. Auffällig ist aber die Ähnlichkeit zwischen der Zeichnung von B. Klimkovics und dem Meisel von einer unbekanntem Fundstelle aus der Ostslowakei (Abb. 8: 2), den M. Novotná (1970, 70, tab. 26: 445) in ihrer Monographie über die Hammeräxte und Beile publizierte.

Die Lanze mit schlankem verlängertem mäßig beschädigtem Blatt und großer Breite in ihrem Unterteil wurde mit einer im oberen Drittel durchbohrter Tülle versehen. Wenn sie sich noch im Museumdepot befindet, könnte sie noch zwischen den unidentifizierten Funden sein (Abb. 4: 2). Dasselbe gilt es auch für den beschädigten Spiralarmreif mit zylindrischer Form, der aus 13 Windungen bestand (Abb. 4: 6).

Über eine Siedlung der Gáva-Kultur im Katastergebiet von Šarišské Lužianky stehen uns biher keine Angaben zur Verfügung (Kotorová-Jenčová 2006). Aus der Umgebung, im Intravilan des Dorfes Župčany (Bez, Prešov), kamen aber durch Feldbegehungen Spuren der Besiedlungstätigkeit der Epoche zur Vorschein (Budinský-Krička 1976, 51). Das chronologisch bedeutendste Stück für die Datierung des Hortes aus Šarišské Lužianky ist unzweifelhaft das Randbruchstück des Kessels mit kreuzförmigen Attaschen, dessen Vorkommen eindeutig für eine chronologische Stufe – in HB1 – charakteristisch ist. Die weiteren Objekte des Fundes sind breiter datierbar und daher bestimmt das Kesselfragment die Verbergungszeit in die Periode HB1.

Während der jüngeren und späten Bronzezeit bis in die ältere Eisenzeit (BD/HA1-HB3/HC) war die Gáva-Kultur die dominante Kultur in der breiteren Region von Šarišské Lužianky. Im slowakischen Teil des Obertheissgebietes registriert M. Kotorová-Jenčová (2010, 179, obr.4) 163 Fundstellen. Beim heutigen Stand der Quellenbasis im besagten Gebiet kann man nach der Autorin drei breit greifbare Stufen der Gáva-Kultur ausgliedern:

- I. ältere Stufe BD/HA1
- II. jüngere Stufe HA-HB
- III. späte Stufe HB3-HC

Nach diesem Schema wird der Hort aus Šarišské Lužianky, den wir in die späte Bronzezeit, in die Stufe HB1 datieren, mit der Besiedlung der jüngeren Stufe der Gáva-Kultur verbunden.

PhDr. Gabriel Nevizánsky, CSc.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK- 949 21 Nitra

Dr. Péter Prohászka, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
SK- 949 21 Nitra